

Lur-ikarak Euskalerrian

Sarritan eta be euskal lurrak ba-ditu nolzik bein olako azpi dardara asarrekor batzuk. Etxara ino'z sartu mend; larrako zezenez? Iten. It edo eparak bere eztena narrumintzean sartu dautsonen, zain-kara erin ol dau ber-z-berez; piz-ti kaskar aren sasiada nekegarri yako ta beragandik a'dendu gura dau. Lur-azpiari be, no'z edo nolz. koren baten, orrela jazoten yakola esan geinke.

Leno igandez, au da, abendu-aren 15'an, arratsaldeko lurak in-urruan Bilbao'n eta albo errietan lur-ikara txiki arin bat nabarmen- da zan naiz-ta askotxo orretaz sartu ez. Bilbao barruan, Zabala'n eta Santutxu'n sentidu zan gelen. bat eta Itxas-alderuntz, Getxo'n eta Barakaldo'n. Gallaria'n nalkoa goror entzun zan Ikararen ots arin zakarra baiña bertakoak, ango mi- belian egunero entzuten dabezan barrenu-otsetara eginik dagozala- ko, ez eutsoen jaramon aundirik egin. Balmaseda'n ostera, gogor- traxoa izan zan aren ikarea, ango jemtea bada, bildurrak jota, etxe- etatik be urten zan.

Jazokun au ez dogu askotan Eus- kalerrian ikusten baiña beste zein- bat lurra'detan oso izugarria ta kaliekorra izan ol da. Zer gaitik ete dazuz ikara onek? Antzifia baten, luperi ta lur-eten aundiak edo az- pi-jezetako arri-mokor ikaragarrien lertze ta amiltzea za'a uste eben; gaur, alan be, jakintunak ez dau- tose eritxi orri gorra aundirik emo- ten. Gaur, zelenak belntzat, jaki- tunak ez dautsoe eritxi orri gorra aundirik emoten. Gaur geienak belntzat, lur-azalaren tenkera ta be-bearraren ondorena dala diño; 'ur azalean, barru ta kanpo, ain- bat mend ta zelai daukasuz, onel- tatik asko pizutsu ta tenkera go- rorean; tenkera ta alkarri eutsi- bear orreik, azal arritsu bat beste baten eainera jaustean zartatu ta masaituak izan daltekez, giza-sol- hean zain-tiratu baten antzera. Era ontako Ikarak azal samarre- koak ditugu, arkaitzak lokatu, au- d ta jausten diranekoak doguza- lako; beste batzuk ba-dira oso az- pikoak, zakar indartsuak; baiña beste irugarren batzuk, zakar sa- marrak baiña toki bat-berean ja- suten diranak, ots, lurarren edo itxasoaren azpian dagozan su-men- dien drauskada kementsua.

Beraz, lur azpitik datoz leku as- kotan ain ikaragarri yakezan ika- ra-dardarok. Batzuk mee arifnak izan ol d'ra, gaurko igi-tresna sen- tikorrak soilik artzen dabezanak; beste batzuk, barriz guztiz latz- gororrak, etxeak zuzitu, uolde-lur- rnak arrakaldu, mendi-mulño es- kerrak amillaz ta ino'z uri aundi ederrak be osorik suntsitu dabeza- nak. Erdian nabaltzen dira ikara- rik gogorrenak eta zabalduz doaz

gero, ekaitz-aldiko tximist-dizdiza- rin a ntzera, eundaka ta eundaka kilometro. Naiz 'ur-azalekoak naiz kilometro asko barrura jazoten di- ranak, barruko ta kanpoko giro ta sakea bardiñak izan ez arren, biak era ta tankera bat berekoak do- euz. Itxasoak be bere azpian sarri dardara da'i, ta azpiko altz gogo- rra dartatuz danean tximist an- tzera zabalduz doazan kulunkak, on'ak sortzen dira; ta, une atan, ur eainean ontziren bat ibilli ba- dabill, ikara-ardatza urrin izanik be azpiko arri artean jo ta katla- tu bailitz lez, dardaraxten da ontzi ori.

Tank-eran daukasuzan arri-mu- tur bi ausi ta zatitzean, bakoltza bere 'ekurantzta doa, zearka ta go- tit'k beera jausirik, sakonean se- kulako auslabarza ta naspilla egi- ñuz; arri-apurtze ta luperi bakol- tzak ikara bat dakarsku kilometro askotara barreiatu ta zabalitzen da- na; arkaitz etenak, izan be, abia- da itzalez beera jausterakoan, urrin be urrin zabaldu leltekezan ku- n- kak sortzen ditu, albo-lekunak ar- kaitz austik kilometro batzuetar- rañño bhesterik zabaldu ezta be. Bil- bao'n eta inguruetan somatu za- nak bere aldor edo erdi-ardatza toki ezaun baten eukiarren, a'bo- ustietara edatu ta zabaldu zan aren kulunka dardara, Bilbao'ño Zabala ta Santutxu auzotegietan, itxasaldeko Getxo ta Barakaldo'n eta lur barruko Balmaseda a'dean bere zantzua nabarmendurik.

Lur-ikara aundiak, sarri ikusi ol dogunez ez d'ra bakarrak izaten. Askotan kulunka dardara dator le- nen'no, ikara gogorra gero, minutu erdi edo gutxiago irauten dauana; azkenean, beste txikiago batzuk, illebetetan iraun ol dabena eta onek be, apurka apurka zarratuz ta indarrez altu ta itzaliz doaz. Lenengo dardar nagusia ta beste tx'kiago batzuk ondoren. Zer esan- nal dau onek? Lur-azalaren ten- kera, kilometru batzuetara, noski, pizkaka pizkaka arrakalatu ta eten eelten da'a, azpla dardaratu yakon etxearen zati-alderdiak lez aurki. Ikara osteko kulunkak, barriz, oso ezkututsuak doguz, lur-ikara, bi- tartean gauza arriarriak gerlatzen dira-ta; sauzak jaurti ta apurtu, bideak ederi kale-egalak eta es- paloiak etenazi, tx'biñal-buruak bi- ran erabilli ta erdi-jausirik itxi, etxe bateri oñarrietan itzu'lak era- ein, arri-mokor aundiak gora-go- raka bota, ta abar.

Lur-ikarak ez dira beti leku ba- tean jazoten, baiña geienak —cu- netik 95 belntzat— toki jakinetan. Japon, India, Europa barrera, Por- tu-al'dik Azores bitarte ta ingurua ta Ipar ta Ego-Ameriketako sar- kaldea doguz lu-ikaretan ugar'enak; dardararik sakonenak be bai. Ta nalkoa sarri, galñero; jakintunak

diraunkuenez, urtean milloi bat in- ruru jazoten ei dira, ta onelatik amar bat aundi ta latzak. Nolz ja- zoten diran ez dakie oraindik, aro batzuetan besteetan baiña sarriago izanda be; urte barruan, ostera, illebeta otzet'n seiago izan oi dira ta eguerdi alderuntz gelenbatez E-uzki ta illareiak, gauak eta eu- nak, ecurasaren sakeak eta lur- buruen ecorak, ba ei dabe orre- tan zer-ikusit pizkat.

Urteak joan urteak etorri o'ako bertakari indartsu ta kaltegarriak ezagutu izan dira munduan, 518'an, Yuroslavia'ko Skupi errian 40.000 arima sal'tu ziran; 1755'an, Lis- boa'n, ikara bi somatu ziran, etxe- sail osoak zuzitu ta erretik itxaso- ren danbada zapalkorrez; 1906'an, Kalifornia inguru osoa triskatu ta ondaturik itxi eban lur-ikara bizi- batek; 1896'an, Japon'go itxas-er- tzean jagitako Ikarak, kalte aun- diak egin ez-eze, 30.000 pertsona i' azo ebazen; beste batek, 1923'an Sargiami itxas-kolkoan asi ta amen baten Tokio ta Yokohama uriak zeatz ondatu zitun, 44.279 arimak biz'a eadurik; 1960'ko epallaren 20'an, Avadir uria suntsitu ta 20.000 pertsona garbitu zitun beste dar- daraldi batek; andik urte bira, 1962'an, erri osoak aterpe barik itxi ta 40.000 eiza-bizitza aitu ebazan beste batek. Eta orrelaxe beste as- ko, Beraz lur-azalaren inarrosi ta astinaldiak indartsu, ikaragarri ta kaltekorrak dira munduko leku as- kotan.

Euska'errian ez daukasu, zorio- nez, olako zakar aundirik. Asteran, orraltino, lurra len-naspilletik otzi- tu ta urte askoren ostean gaur dau- kan itxura ta era au artu ebanean, ineuruko mendi-kate ta eallur ba- karrok lur-erraletat'k jaei ta an- tolatu ziranen, orduan bai, gure lur-zati onek sekulako drauskada, gora, jauzi ta ikotikak egingo eba- zan ziur asko, azpitiko dardar-ika- ra bizi latz biurriak era'inda. Gu- re lurreko mendirik asko izur ta tolestuz eññak izanda be, ba-dira beste ainbato, Gorbei, Aizkorri, Aralar, Ori adibidez, barne-erain orren seme dituenak. Ori zala, alan be, milloi askoak dira.

Beste orreltakoak, txiki arifnak, bai, sarri samar izaten dira euskal lurraldean be. Nik neure bizitzan ikusi ta sent'du dezan aundiena urte mordotxo dala izan zan, 1929'. ko neuan Gaztel'en jak'ntza ikas lenintzala, gau baten zaspilak in- urruan ikasten niardualarik, bon- bil-areia ara ta ona asi yatan, in- euruko orman olako itzal-kulun- kak eññaz. Urrenge euneko lpa- rrinriak, gau aretan, lur-ikara arin bat somatu zala esan eben. Orixe- gaitik ba-da sure azpian be zer- bait edo norbait gogoz ez dagoana.

A. ONAINDIA

YUDUTAR "NAZI" EK

Rakel Minc, Polonia'n Lodz urko urak urtea baino leendik bere bizi aurtxori esk. Poloniar aurtxo beartsuel eskeñita, «Nazi» bizirik irtendako yudutar aurtxo arrigarri aiek. An eta emen, kontu zikiñoten gertaera buru bat idatzi-berri du, «L'enfer des innocents» Ona emen, argitara eman dizkugun istorio ad.

1945'gn. urteko apirilla: Buchenwald'ek gudariak sartzen dira. Gorputz-ill askoren artean, abek bezin e da dago. Gudari salbatzalle aietako bat, m negarrari ekiten dio. Malko aiek ikustean m Lulek'ek (9 urte), geroxeago esaten dir. Amerikar arek bere besoetan artu-ta, asi zanean, une berean par eta negar egiñaz, negar egiten oraindik ba-daki, Aurtxo bat nintekel.

Heniek'ek (17 urte) kontatzen dit: Alemandarrak nere aita Czestachowa'r galdu ditugu. Nere aizpa Lili'k 16 urte zitu jaioterritik urrun etzegen lan-zelai bater. Aundi ta indartsu nintzan, Lili ederra za gabea.

Hans, zelai-buru egiten zuena, «nazi» Stenka Ukrainatarra, berdintsuak ziran, o gabe edan eta zealdoka agertzen ziranen, ikaragarri ikusi bear genulakoan.

Gau artan ikuskizuna gure gain joan z. —E, Lili, dantzatu! Hans'ek oyu d maite dezute! Nere arreba maitea, aurreratuz, dantz Bere ille luzeak bizkar-gaña estaltzen daukat... Beste bi edo iru pauso ta lurrera ikusten zegon ama— alaba jaso naiez laist —«Geldi!». Tans'ek deadar egiten du. Nere amatxok, naiz galerazi, aurrera gorputza estali.

Une artan asi zan-eten gabeko kolpe. —«Gaur ere ba-dira illak lur-ematek burni-sare-esi edo alanbrada inguruan zulo oiek artu itzak eta lurra ereintzak!». Lili illa dago. Bainen, amatxo zuloa naiz. Odola darioen eskuko zauri bat beste naiz, gordetzallerik gabe, Nere alkandor diot, illobian etzanda jartzen det. Gero, estaltzen diot, aurpegia agerian utziaz, ar —Amatxo, gaur gabean etorriko naiz duko dizut. Ene izpiritua orrela, otz egos Zelai'ra biurtu nintzanean, Stenka'k dio: —«Ire lanagatik Hans pozik zegok. G aldiz izango dituk».

Gaba eldu zanean, nere amaren illobi Jeiki da, eta blok, eten da dauden burni- arten gera. Nere ogia ematen diot. —Iges egin, amatxo, illa zerala uste du. Ez da ausartzen. Gero esaten dit: —«Zatoz nerekin!». —Ez amatxo, nik iges egin detala oaz gaituzte. Besarkatzen det: —Joan zaitte, amatxo, ziur egon, egu Ibiliaren-ibiliz, Czestachowa'ko komentura. Bukatutakoan esan zidan: Orain berri gera, O! ene Yauna...

Aipatu ditugun abek, gertatutakoan at Era orrelakoak edo antzekoak, etziran Alea baita euren buruak oso kristautzat josten di Yudutar aurtxo maiteak, une aietan et